
ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.77:334.72

В. П. Гмиря, к.е.н., доцент

**РОЛЬ СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ
В РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА**

Анотація. У статті розглянуто основні засади розвитку системи банківського кредитування аграрного виробництва. Визначено основні проблеми, які пов'язані з механізмом організації системи банківського кредитування аграрного виробництва України. Запропоновано шляхи удосконалення напрямів застосування банківських кредитів в системі кредитування аграріїв.

Ключові слова: банк, банківський кредит, ризик, аграрне виробництво, механізм кредитування, аграрна продукція, лізинг, пільгове кредитування.

В. П. Гмыря, к.э.н., доцент

**РОЛЬ СИСТЕМЫ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ
В РАЗВИТИИ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА**

Аннотация. В статье рассмотрены основные принципы развития системы банковского кредитования аграрного производства. Определены основные проблемы, связанные с механизмом организации системы банковского кредитования аграрного производства Украины. Предложены пути совершенствования направлений применения банковских кредитов в системе кредитования аграриев.

Ключевые слова: банк, банковский кредит, риск, аграрное производство, механизм кредитования, аграрная продукция, лизинг, льготное кредитование.

V. P. Gmyria, candidate of economic sciences, associate professor

**THE ROLE OF BANK CREDITING IN THE DEVELOPMENT
OF AGRICULTURAL PRODUCTION**

Abstract. The basic principles of the system of bank crediting of agricultural production article are described. The main problems of bank crediting organization mechanism of agricultural production in Ukraine are defined. Ways of improvement of bank crediting in agriculture are proposed.

Keywords: bank, bank credit, risk, agricultural production, lending mechanism, agricultural products, leasing, concessional lending.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Соціально-економічні перетворення в аграрному виробництві України супроводжуються як позитивними тенденціями, так і негативними наслідками. В основі цих перетворень лежать об'єктивні процеси, пов'язані з переходом аграрного сектора на ринкові відносини. Економічний імпульс для розвитку аграрного виробництва недостатній, а наслідками переходу на ринкові відносини виявляються низький рівень виробництва, зростання цін на аграрну продукцію, зниження продуктивності тваринництва, погіршення стану земельних угідь, відсталість матеріально-технічної бази виробництва, збитковість через зростання витрат аграрних виробників.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Формування інструментів системи банківського кредитування аграрного виробництва, за рахунок яких можливий подальший розвиток аграрного сектору, та окремі питання регулювання питань кредитування потребують подальшого розвитку.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання банківського кредитування аграрного виробництва України розглядаються в наукових напрацюваннях таких видатних вчених України, як: П. Саблук, О. Гудзь, В. Онегіна, С. Власюк, М. Дем'яненко, В. Алексійчук, П. Лайко, В. Паламарчук, М. Савлук, Т. Ковальчук, М. Малік. Однак, на сьогодні залишається невирішеним питання формування інструментів системи банківського кредитування аграрного виробництва в умовах зміни пріоритетів фінансування галузей економіки країни.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження наявних інструментів банківського кредитування аграрного виробництва України, виявлення тенденцій та закономірностей фінансування, а також основних проблем у функціонуванні аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізм державного регулювання аграрного виробництва включає комплекс заходів впливу держави на систему фінансово-кредитних відносин і має ряд принципових особливостей, які зумовлені ринковими умовами господарювання. Зокрема, будемо виходити з того, що аграрне виробництво в умовах ринку займає особливе положення, що не дозволяє йому повною мірою і на рівних брати участь у міжгалузевій конкуренції. Збиткове аграрне виробництво, яке залежить від природних факторів і має яскраво виражений сезонний характер виробництва, як правило, є більш відсталою в технологічному плані галуззю порівняно з промисловістю. Залучені капітали приносять меншу віддачу, рівень аграрного виробництва безпосередньо впливає на стан продовольчої безпеки країни. Більш відстале в плані розвитку продуктивних сил, аграрне виробництво є відносно статичною галуззю, повільніше, ніж інші, пристосовується до мінливих економічних і технологічних умов.

Економічна сутність кредитних відносин полягає в системі фінансових відносин між суб'єктами ринку щодо надання позики у грошовій або товарній формах на умовах, передбачених договором, який визначає умови отримання та повернення кредиту, форму повернення, розмір відсоткової ставки, графік сплати, права та обов'язки.

Загалом у світовій економічній науці теоретичні дослідження кредиту розвивалися за двома основними напрямками, які знайшли відображення в натуралістичній і експансіоністській теоріях кредиту. Натуралістична теорія кредиту була розроблена А. Смітом і Д. Рікардо в XVIII в. і трактувала кредит як спосіб перерозподілу існуючих цінностей, натуральних речових благ. Прихильники натуралістичної теорії вважали, що об'єктом кредитних відносин є засоби виробництва, придбані позичальником за фінансові ресурси, отримані в позику. Тим самим вони ототожнювали позичковий і власний капітали та не визначали відмінностей у характері їхнього руху. Відповідно до цієї теорії, кредит не може формувати капітал, він тільки надається в користування позичальнику. При цьому стадія акумуляції тимчасово вільних фінансових ресурсів є необхідним атрибутом кредитних відносин.

Експансіоністська теорія кредиту з'явилася на ранній стадії розвитку капіталізму. Першим основні її положення розробив англійський економіст Дж. Ло (1671 -1729 рр.), який прагнув довести, що розвиток кредиту є головною умовою розширення виробництва і зростання національного багатства. Він ототожнював розвиток кредиту з випуском кредитних грошей і стверджував, що їх емісія дозволить залучити у виробничий процес незатребувані продуктивні сили, створити нові засоби виробництва і тим самим примножити капітал в суспільстві і багатство країни. Прихильники експансіоністської теорії вважають, що кредит не тільки переносить, але й створює капітал, відіграє активну, вирішальну роль у розвитку економіки.

Кредитні відносини в аграрному виробництві характеризують якісно новий рівень розвитку економіки, коли виробничому процесу передують кредит, що дозволяє наперед визначити обсяги виробництва та умови реалізації продукції на аграрному ринку. Фактично обсяг усіх видів наданих кредитів не перевищує 10-20% від мінімальної потреби, тим більше, якщо врахувати, що до аграрної реформи близько 80-90% оборотних коштів аграрних виробників формувалося за рахунок кредитів. Очевидна різка зміна ситуації в джерелах формування оборотних коштів, що й порушило нормальне функціонування аграрних виробників.

Порушення пропорцій у формуванні та використанні довгострокових та короткострокових кредитів, які склалися в галузі, призвело до «хронічної» сезонної нестачі оборотного капіталу та

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

поступової деградації основного капіталу аграрних виробників, їх виробничого потенціалу в цілому.

У науковій літературі визначаються такі основні принципи кредитування аграрного виробництва, що не притаманні іншим секторам економіки, але мають суттєві особливості, які визначаються залежністю відтворювального процесу в галузі від природних умов. Серед них можемо виділити наступні:

- банки надають перевагу тим позичальникам, які ведуть бізнесову діяльність. Надання кредитів новим підприємствам, що не мають діяльності та досвіду роботи на ринку, є ризикованим для банку;
- кожен кредит повинен мати щонайменше два джерела для погашення: бізнесова діяльність позичальника і забезпечення кредиту - застава, порука третіх осіб. Причому головним джерелом для погашень є тільки поточна діяльність позичальника;
- кредити надаються позичальникам, що мають стабільні грошові надходження на банківські рахунки. Розмір короткострокового, неінвестиційного кредиту з урахуванням зобов'язань за всіма банківськими боргами не повинен перевищувати суму чистих середньомісячних грошових надходжень на рахунки позичальника за попередні дванадцять місяців;
- сума отриманих позичальником доходів від реалізації продукції протягом строку дії кредитного договору повинна покривати всі витрати та борги позичальника, термін погашення яких настає до строку повернення боргів банку;
- позичальник повинен брати участь у проекті грошовими коштами або майном. У такому випадку зацікавленість позичальника в успішному завершенні проекту зростає, відповідно, збільшується і вірогідність погашення кредиту та сплати нарахованих відсотків [8].

Це, в свою чергу, зумовлює, по-перше, чітку періодизацію процесу виробництва та унеможливорює перерви в ньому, що викликає потребу в забезпеченні надання кредитів для товаровиробників галузі в чітко визначений час і в повному обсязі; по-друге, уповільнений оборот капіталу потребує збільшення термінів залучення кредитних ресурсів та зниження плати за кредит; по-третє, нееквівалентність обміну та низький рівень прибутковості аграрного виробництва потребують зниження плати за кредит; по-четверте, низький рівень технічної оснащеності виробництва при високому рівні зносу техніки та використання застарілої технології вимагає значного обсягу кредитного забезпечення інвестиційного характеру; по-п'яте, підвищений рівень ризикованості галузі потребує застосування адекватного рівня страхового захисту [5].

Доступність кредитних ресурсів в аграрному виробництві - це високий ступінь ймовірності отримання кредитних коштів протягом певного проміжку часу. Основними факторами, що впливають на доступність кредитних ресурсів, є:

- наявність і близькість банків до аграрного виробництва в районі їхнього розміщення;
- умови кредитування (термін кредиту, процентна ставка);
- фінансовий стан аграрного виробника;
- наявність застави;
- наявність джерела погашення.

У сучасних умовах господарювання можна сформулювати наступні особливості аграрного виробництва, які створюють перешкоди для забезпечення доступності позикових фінансових коштів. Серед них:

- природні ризики для всього аграрного бізнесу регіону (засуха, епідемії, зливи тощо). Ці ризики частково нівелюються у міру розвитку системи страхового захисту аграрних виробників, у тому числі за участю держави;
- економічні ризики, загальні для галузі в цілому (сезонне падіння цін). Вони «пом'якшуються» в міру розвитку форвардної торгівлі, державного регулювання ринкових цін на аграрну продукцію, а також системи страхування;
- відносно високі витрати на надання «малих» кредитів і труднощі при веденні звітності в аграрному виробництві.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Але, незважаючи на перелічені проблеми, які обмежують доступ до кредитних ресурсів, аграрне виробництво має ряд специфічних факторів, що роблять його привабливим для банківської системи. До них можна віднести:

- наявність стабільного попиту на сезонні кредити, пов'язані з проведенням посівних і збиральних робіт. Це дозволяє банкам прогнозувати виникнення потреби в кредитних ресурсах і відповідним чином формувати свою фінансову політику;
- в аграрних виробників обмежені джерела внутрішнього накопичення. Тому залучення фінансових ресурсів в основний капітал припускає використання банківського кредиту;
- виробництво продукції в аграрному секторі має досить довгий цикл, локалізований у просторі, що дозволяє банкам проводити ефективний моніторинг використання кредитів ніж, наприклад, фінансові операції роздрібною торговця. При необхідності банку простіше взяти під контроль реалізацію та відчуження врожаю зерна, ніж рух багатьох видів несільськогосподарської продукції;
- бізнес аграрних виробників нерозривно пов'язаний з використанням земельних ресурсів. Це надає кредитним угодам більш стійкого характеру. Крім іпотечного кредитування (для якого в даний час тільки формується необхідна практика і процедури) це створює додаткові гарантії повернення кредитів.

Таким чином, для підвищення ступеня доступності кредитних коштів аграрному виробництву при кредитуванні необхідно враховувати особливості позичальників. При цьому основні ознаки аграрного виробництва, що обмежують доступність позикових фінансових коштів, необхідно долати за допомогою цілеспрямованої спільної діяльності держави, фінансово-кредитних установ і самих аграрних виробників.

Стан кредитування аграрного виробництва за період 2008-2012 рр. оцінюється на позитивному рівні. Кредити, що надані суб'єктам господарювання за аналізований період, зросли майже у 1,3 рази (табл. 1).

Таблиця 1

Структура банківських кредитів в Україні, наданих економічним суб'єктам у 2008-2012 рр., млн грн

Галузі	2008	2009	2010	2011	2012
Кредити, що надані суб'єктам господарювання, усього	443665	462215	500961	575545	605425
У т.ч. за галузями:	113713	114558	134409	135797	141606
Промисловість					
Торгівля та громадське харчування	159986	170075	179353	213907	224454
Транспорт, зв'язок і будівництво	55264	57685	64102	72981	67095
Сільське господарство	28812	26026	26852	34522	36844
Інші галузі	85890	93871	96245	118338	135426

Джерело: за даними [7].

Обсяг короткострокових та довгострокових кредитів, наданих банками України за період 2008-2012 рр. зменшився майже в 2 рази (табл. 2).

Таблиця 2

Кредитування комерційними банками підприємств аграрного виробництва України за 2008 – 2012 роки, млрд грн

Показники	2008	2009	2010	2011	2012
Усього видано кредитів підприємствам АВ	20,1	6,8	10,1	14,9	13,5
з них:	10,3	5,0	7,0	10,3	9,6
- короткострокові					
- довгострокові	9,8	1,8	3,1	4,6	3,9
- пільгові	15,1	2,6	6,2	4,1	1,3

Джерело: за даними [6].

Процентна ставка банківських кредитів в аграрному виробництві визначається в залежності від розвитку галузей в регіонах України і зменшилася впродовж 2000-2011 рр. з 56% в 2000 р. до 19% в 2011 р. Розмір компенсації процентних ставок з держбюджету України був найнижчим в

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

2009 р. – 9%, і змінювався під впливом економічних факторів таким чином: 14% становив у 2001 р., а в 2011 р. – становив 15,5%. У 2012 році він коливався в межах 11,5 - 26% (в середньому 20 - 22%) [7].

На особливу увагу заслуговує державна фінансова підтримка аграрного виробництва, що спрямовується на основні заходи з підтримки та розвитку аграрного виробництва, та які не можуть бути профінансовані власними коштами аграрних виробників або за рахунок кредитів банків України.

Державна підтримка аграрного виробництва України охоплює наступні програми: бюджетне фінансування заходів, які дозволять розвивати аграрну галузь, пільгові режими оподаткування виробників аграрної продукції та часткова компенсація процентних ставок за користування кредитами банків.

З прийняттям Податкового кодексу в 2010 році введено послаблення режиму оподаткування виробників аграрної продукції, що є потужним механізмом державної підтримки вітчизняного аграрного виробництва. Головним бенефіціарієм спеціального режиму оподаткування стала тваринницька галузь. Саме завдяки податковим пільгам ця галузь аграрного виробництва оживилася в останні роки.

Спеціальний режим оподаткування діяльності у сфері аграрного виробництва визначається ст. 209 Податкового кодексу України, у якій зазначено, що "...сума податку на додану вартість, нарахована сільськогосподарським підприємством на вартість поставлених ним сільськогосподарських товарів (послуг), не підлягає сплаті до бюджету та повністю залишається у розпорядженні такого сільськогосподарського підприємства для відшкодування суми податку, сплаченої (нарахованої) постачальнику на вартість виробничих факторів, за рахунок яких сформовано податковий кредит, а за наявності залишку такої суми податку – для інших виробничих цілей. Вказані суми податку на додану вартість акумулюються сільськогосподарськими підприємствами на спеціальних рахунках, відкритих в установах банків у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України" [1].

Виходячи з того, що аграрне виробництво сприяє розвитку інших галузей національного господарства, які забезпечують його засобами виробництва та використовують його як сировину, надають транспортні, торговельні та інші послуги, постановою Кабінету Міністрів України від 2007 р. № 1158 прийнята до виконання Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [3]. Основна мета Програми полягає у забезпеченні конкурентоспроможності аграрної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантуванні продовольчої безпеки країни [3, ст. 3].

Одним з важливих напрямів державного регулювання аграрного виробництва в Україні є його пряме субсидування. Субсидія згідно з чинним законодавством [2] розглядається як "...фінансова або інша підтримка державними органами виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту, споживання відповідного товару, у результаті чого суб'єкт господарювання отримує пільги (прибутки)". Враховуючи дані напрями субсидіювання, органи державної влади здійснюють аграрним виробникам пряму передачу грошових коштів у формі дотацій на виробництво певних видів продукції, компенсацій на відшкодування частини витрат, пов'язаних зі страхуванням урожаю, кредитів, виплат на капітальні вкладення, на які державним бюджетом кожного року передбачаються кошти [2].

Основними тенденціями та напрямками розвитку банківського кредитування виробників, що мають різний вплив на забезпечення доступності позикових коштів аграрним виробникам є:

1) зміна системи бюджетної підтримки аграрного кредитування шляхом переходу від підтримки позичальників одного уповноваженого банку до фінансової допомоги одержувачам пільгових кредитів банків і підвищенні їхньої відповідальності;

2) створення додаткових спеціалізованих фінансово-кредитних інститутів в аграрному секторі України для забезпечення доступності кредитних коштів аграрним виробникам;

3) розвиток аграрної кредитної кооперації в Україні, що формується за рахунок збільшення кількості кооперативів та обсягів виданих ними позик. Кредитна кооперація в умовах значної

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

свободи товарно-грошових відносин може «релаксувати» стихійність і забезпечити регулювання обсягів виробництва тих чи інших видів продукції, зниження витрат виробництва.

Висновки. Враховуючи перераховані вище проблеми розвитку системи банківського кредитування аграрного виробництва та визначені напрями удосконалення механізму доступу до кредитних ресурсів виробниками, можна стверджувати про доцільність впорядкування заходів підтримки на довгострокову перспективу.

Література

1. Коваленко О. Ю. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва [Електронний ресурс] / О. Ю. Коваленко. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1808>
2. Про затвердження Концепції перебудови системи державних субсидій, що надаються галузям національної економіки : Розпорядження від 31.03.2003 р. № 182-р [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/basehe/ua-cmtokr.htm>
3. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року : Постанова від 19.09.2007 р. № 1158, (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1390 від 28.12.2011р.) [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>
4. Вдовенко Л. О. Стан банківського кредитування аграрних підприємств / Л. О. Вдовенко // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2012. - №3 (69), Том 2. – С. 3-7.
5. Аранчій В. І. Особливості банківського кредитування аграрних товаровиробників в сучасних умовах [Електронний ресурс] / В. І. Аранчій. – Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/010.pdf>
6. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minagro.kiev.ua.
7. Бюлетень Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=127719>
8. Харсун О. Принципи кредитування агровиробників, або яке господарство може розраховувати на кредит? [Електронний ресурс] / О. Харсун. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/2011-05-11-22-48-24/1150-2012-07-11-08-34-48.html>.

References

1. Kovalenko, O. Yu. (n.d.). *Derzhavne rehulivannia silskohospodarskoho vyrobnytstva [State regulation of agricultural production]*. Retrieved from <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1808> [in Ukrainian].
2. *Pro zatverdzhennia Kontseptsii perebudovy systemy derzhavnykh subsydii, shcho nadaiutsia haluziam natsionalnoi ekonomiky [On Approval of the Concept restructuring of government subsidies provided to sectors of the national economy. Resolution of the Cabinet of Ministers of 31 March 2003 № 182-p.]*. (2003). Retrieved from: <http://ua-info.biz/legal/basehe/ua-cmtokr.htm> [in Ukrainian].
3. *Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ukrainskoho sela na period do 2015 roku [On approval of the State Target Program of Ukrainian village until 2015. Order from 19.09.2007, № 1158]*. (n.d.). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF> [in Ukrainian].
4. Vdovenko, L. O. (2012). Stan bankivskoho kredyuvannia ahrarykh pidpryemstv [State bank lending to farms]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Seria: Ekonomichni nauky - Proceedings of Vinnytsia National Agrarian University. Series: Economics, 3(69)2, 3-7* [in Ukrainian].
5. Aranchii, V. I. (2011). *Osoblyvosti bankivskoho kredyuvannia ahrarykh tovarovyrobnykiv v suchasnykh umovakh [Features of bank lending agricultural producers in modern terms]*. Retrieved from <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/010.pdf> [in Ukrainian].
6. *Ofitsiynyi sait Ministerstva ahrarykh polityky ta prodovolstva Ukrainy [Official Site of Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]*. (n.d.). Retrieved from www.minagro.kiev.ua [in Ukrainian, Russian and English].
7. *Biuletyn Natsionalnoho banku Ukrainy [Bulletin of the National Bank of Ukraine]*. (2012). Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=127719> [in Ukrainian].
8. Kharsun, O. (2011). *Pryntsypy kredyuvannia ahrovrobnykiv, abo yake hospodarstvo mozhe rozrakhovuvaty na kredyt? [Principles of crediting of agricultural producers, or which economy can rely on credit?]*. Retrieved from <http://www.agro-business.com.ua/2011-05-11-22-48-24/1150-2012-07-11-08-34-48.html> [in Ukrainian].

Надійшла 09.01.2014